

מארבע יבשות

המר שפקד את אחיו והוא נפטר בטריזונשטאט. על כך מספר בסקירתו המפורטת, בספר "העתונות היהודית שהיתה", פרוץ הרברט שטראוס. בגרמניה יצא הביטאון הראשון של החזנים וגם כתב עת מיוחד של חרשים-אלמים יהודיים. ארגוני צדקה, ארגונים מקצועיים וחברתיים כמו "אורט" ו"אזע" הוציאו כתבי עת, ולא היתה כמעט קהילה יהודית אחת שלא היה לה ביטאון בדפוס. על כל אלה – אין ספור כתבי עת ובוליטינים בשיטות הדפסה אחרות.

★

עתונים יהודיים עסקו בבעיות קיומיות – אך גם בהבלי העולם הזה: ביטאונים לדמוגרפיה יהודית אבל גם עלוני-הומור (נושא ההומור תפס בעתונות היהודית בכל העולם מקום מיוחד, ותחום זה ראוי שייחקר במיוחד). וכמובן, כשמדברים על תרומת יהודים לעתונות בגרמניה, אי אפשר שלא להזכיר את בתי ההוצאה הענקיים של אולשטיין ומוקה, או את הסוכנות הטלגרפית של וולף.

לאחד האנשים הבולטים בעתונות היהודית בגרמניה, רוברט ולטש, ולעתונו "די יודישע רונדשוי" שמילאו תפקיד היסטורי בחיזוק רוחו של המיעוט היהודי הנרדף בגרמניה אחר עלות הנאצים לשלטון, אנו מקדישים בגיליון זה מקום נכבד (מאמריהם של גרשום שוקן, ד"ר יהודה אילוני וד"ר ולטר גרוס).

מי ימנה ומי יספור מספרם של בני העם היהודי, שתרמו תרומה מכרעת לעתונות הגרמנית הכללית? אזכיר רק כמה מן השמות המפורסמים: ג'ורג' ברנרד, שערך תקופה מסוימת את העתון הגרמני העתיק ביותר "פריטישה צייטונג"; תיאודור וולף, עורך ה"ברלינר טגבלט" – שלו אנו מקדישים בגיליון זה מסה מיוחדת מפרי עטו של פרוץ ברנד סְזֶמֶן מן האוניברסיטה החופשית בברלין; מקסימיליאן הרדן, שערך את ה"צוקונפט" – אחד השבועונים רבי ההשפעה בעילית דוברת-גרמנית באירופה; "די וולטביהנה" של זיגרפיד יעקבסון וקורט טוכולסקי; ו"די וואגה" של לודוויג ברנה. ונזכיר כמובן את קארל מארכס, רוזה לוקסמבורג, אלפרד דבלין, ולטר בנימין ואלפרד קר. לא שכחתי את הפובליציסט והרפורטר המזוהר היינריך היינה, הידוע כמובן בעיקר בזכות שירתו, אך פעילותו העתונאית רבת שנים תרמה רבות לעתונות בגרמניה.

כל האישים שהזכרתי – וזה רק חלק מן הגלריה המפוארת – ברחבות השכלתם, בעמקות הגותם ובשינויות ביטויים העלו את הפובליציסטיקה הגרמנית הכללית לרמה מן הטובות ביותר באירופה.

★

כל החלק העברי שבהוצאה הדו-לשונית שהזכרתי, מופיע גם בגיליון זה של "קשר", והוא מהווה את מרכז הגיליון. אך כדרכנו בחוברות הקודמות, לא זנחנו גם את העתונות היהודית מארצות אחרות.

בגיליון זה מופיעים מאמרים וסקירות על עתונות יהודית בארבע יבשות תבל: אירופה, אסיה, אפריקה ושתי האמריקות. בגיליונות הבאים לא נפסח, כמובן, גם על אוסטרליה, שהעתון היהודי הראשון שבה (VOICE OF JACOB)

בעת ובעונה אחת עם חוברת זו, החמישית במספר של "קשר", אנו מוציאים הוצאה מיוחדת דו-לשונית, גרמנית-עברית, המוקדשת לעתונאים ולעתונים יהודיים בגרמניה. החלטנו על הוצאה זו בנוכח אשתקד, במלאת חמישים שנה ל"ליל הבדולח", שניתן לראות בו את ראשית הקץ של היהדות המפוארת בארץ זו, ואולי גם את האות הראשון לשואה שתבוא. "ליל הבדולח" הוא גם מועד חיסולה הסופי של העתונות היהודית בגרמניה, שלמרבחה הפלא חלק ממנה המשיך להופיע חמש שנים תחת שלטונם של הנאצים.

יש גם טעם נוסף להקדיש חוברת מיוחדת לחטיבה זו של העתונות היהודית בגרמניה: מבחינה מסוימת אפשר לראותה כטיפה, שבה משתקף כל היסוד הגדול של הפריודיקה היהודית. יש בה מספר מאפיינים שעושים אותה למעניינת במיוחד.

העתון היהודי הראשון בגרמניה לא הופיע בגרמנית כי אם בעברית. היה זה כתב העת קצר הימים של משה מנדלסון "קהלת מוסר" (שני גיליונות ב-1750). זמן קצר אחריו בא "המאסף" העברי, שהופיע ברציפות 27 שנים, אף הוא בהשתתפותם של מנדלסון ותלמידיו. הבא אחריו הופיע ברבע האחרון של המאה השמונה-עשרה. היה זה ה"דיינפורטר פריפילעגירטע צייטונג", עתון מיוחד במינו, כתב עת בשפה הגרמנית אך באותיות עבריות (כפי שבתוניה, עליה יסופר להלן, הופיעו כתבי עת בשפה ערבית באותיות עבריות). מאז, במשך יותר ממאתיים שנה, הופיעו בגרמניה כתבי עת יהודיים לפחות בשלוש שפות: גרמנית, עברית ויידיש.

לכל זרמי המחשבה וגוני החברה היהודיים היו בגרמניה ביטאונים: ההשכלה, הרפורמה והאמנציפציה. סוגיות תיאולוגיות, אידיאולוגיות ופוליטיות, ספרות, הגות וכלכלה – בכל התחומים הללו עסקו בביטאונים ארגונים או אישים יהודיים, חלקם ילידי גרמניה וחלקם מהגרים, שאיו לעצמם למקום מושבם את גרמניה התוססת בחיי הרוח והאמנות שלה. משה מנדלסון היה, כאמור, ממניחי היסוד לעתונות היהודית. עם זאת, פילוסופים וסופרים אחרים כמו שמשון רפאל הירש, אברהם גייגר, יום טוב ליפמן (לאופולד) צונץ, מרטין בובר (אגב, בעתונו "דר יודה" פרסם חתן פרס נובל, ש"י עגנון, כמה מסיפוריו הראשונים), יעקב קלצקי, לודוויג פיליפסון, עזריאל הילדסהיימר, ליאו בק ואחרים ערכו עתונים ופרסמו בהם משנתם. ברלין וערי האוניברסיטאות הגרמניות היו מוקד משיכה לאינטליגנציה ממזרח אירופה, ביניהם סופרים שעסקו במו"לות ובעתונאות. שלשה מענקי השירה העברית – ח.נ. ביאליק, שאול טשרניחובסקי ואורי צבי גרינברג, שהו בתקופות שונות בברלין ופיתחו פעילות פובליציסטית-ספרותית ענפה. ביאליק (יחד עם סוקולוב וקליינמן) בביטאון התנועה הציונית "העולם", טשרניחובסקי ב"התקופה" ואילו אצ"ג הוציא בברלין את כתב העת האקספרסיוניסטי שלו "אלבטרוס". כל גווי הקשת הפוליטית היהודית באו לידי ביטוי בכתבי עת יהודיים שיצאו בגרמניה: מרפאל אברמוביטש, מנהיג ה"בונד" ועד ז'בוטינסקי, מייסד התנועה הרוויזיוניסטית, שהוציא בברלין מהדורה גרמנית של ה"ראזסוויט". בצד העתונים החילוניים והדתיים היהודיים, שייצגו את הפלורליזם הרעיוני והפוליטי, לא חסרו גם עתון גרמני-לאומני, כמעט שוביניסטי, ה"זידויטשה מאנאשטריפטן" שעורכו היה יהודי יליד פטרבורג, לודוויג רוסמן. גם ממנו לא נחסך הגורל

בכמה מעתונינו הם המצאה ישראלית מקורית של השנים האחרונות, יקרא נא את סיפורה של ד"ר מנוחה גלבוז על "מאורת הצפעונים" של הר הגעש העתונאי אפרים דיינרד, שבסוף המאה הקודמת ובראשית מאה זו לא חסך את שבת לשונו השנונה והארסית מכל גדולי האומה, הספרות והעתונאות העברית.

על שנותיו הראשונות של "הארץ" מספר ד"ר מרדכי נאור. א.ב. יפה מציג את אברהם שלונסקי כעורך כתבי עת ומוסיה ליפמן מציירת את דיוקנו של הקריין היהודי-סובייטי המפורסם יורי לויטן שתיעד בקולו, בפני המיקרופון, את האירועים המכריעים ביותר בברית המועצות של סטלין, כולל פרוץ מלחמת העולם השנייה וסיומה.

סיפורים אלה על שלושה ענפי מדיה – עתונות, רדיו וצילום – והאנשים שעמדו מאחוריהם בארבע יבשות תבל, ככל שהם מעשירים את אוצר הידיעות שלנו על פניה השונות של העתונות היהודית בעולם, מוכיחים עד מה חשוב ודחוף להרחיב ולהעמיק את המחקר, בטרם ילכו לעולמם אנשים שיש בידיהם ידיעה וגם תעודות בתחום זה ובטרם יכלה הזמן כליל אוספים, שכבר היום חלקם נתון במצב של התפוררות.

ראש התוכנית ללימוד עתונאות
והמכון לחקר העתונות היהודית (בהקמה)

הופיע בסידני, בשפה האנגלית, בשנת 1842.

נזכיר בחטף כמה מאמרים, מן המרכזיים בגיליון זה, בנוסף לאותה חטיבה שלמה שמוקדשת לעתונות בגרמניה. מופיעה לראשונה כאן ביבליוגרפיה, כמעט שלמה, של העתונות היהודית בתוניס: 143 כתבי-עת, מהם חד-פעמיים, שהופיעו על פני תקופה של 90 שנה. שנים רבות מחיי הקדיש אברהם הטל לעבודה זו, שעיקרה נעשה בפאריס. מאיה כהן מביאה טבלה ופרטים על 40 כתבי העת, שהופיעו בתקופות שונות בסין (חרבין, שנחאי וטיינטינג). אגב עיסוק ביבשת רחוקה זו התברר לנו, כי גם ביפן הופיע עתון יהודי (בשפה הרוסית, בשנת 1905). כן גם בבנדונג שבאינדונסיה, שבשנת 1926 הופיע בה כתב עת יהודי בשם (HET JOODISCHE LAND) ERETZ ISRAEL. על היומון היהודי הוותיק בעולם, שהחל הופעתו עם תום מלחמת העולם הראשונה, "די פרעסע" בארגנטינה, מספר דב סיסקל. בדרום אמריקה ומרכזו היו עתונים יהודיים רבים, אך גורלם לא שפר עליהם.

שלמה שבא מספר במסיה מרתקת על פועלם של צלמי העתונות הראשונים בארץ ישראל – אותו ענף בעתונות שעדיין לא זכה אצלנו לתשומת לב הראויה. השנה מלאו 150 שנה להופעתה של המצלמה המגושמת הראשונה. אך "פוטו ז'ורנליזם", כפי שהוא מוכר היום, נולד בעצם בגרמניה בשנות ה-20, ואין זה מקרה שכמה מיוצאי גרמניה הם שהניחו את היסוד, כאן בארץ ישראל, לצילום העתונאי. ראש וראשון בהם היה נחום טים גידאל, האיש שבשנת 1929 הנציח במצלמתו את צמרת המפלגה הנאצית והיטלר בתוכה.

אם סבור משהו שסגנון ה"כסאח" והוולגריות ששולטים היום בכיפה